

Memo 8: Impact van de coronacrisis op Nederlandse sectoren

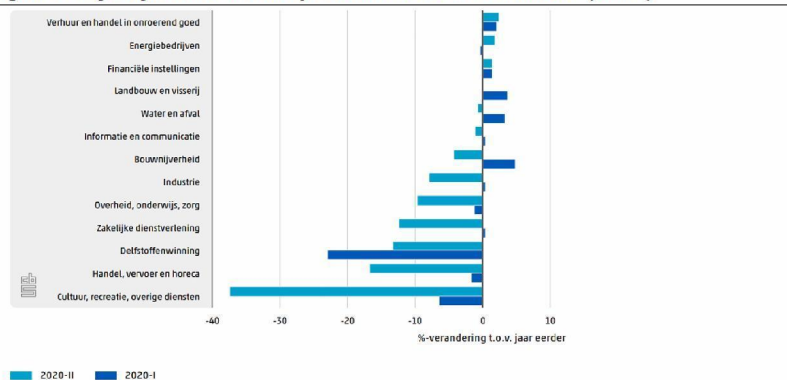
Aanleiding

Uw verzoek om een feitelijk overzicht van de economische stand van zaken van de verschillende Nederlandse sectoren.

Kernpunten

- De coronacrisis raakt de Nederlandse economie ongekend hard. Nederland heeft met een krimp van -8,5% in het tweede kwartaal van 2020 te maken met de grootste kwartaalkrimp ooit gemeten volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Voor heel 2020 verwacht het Centraal Planbureau (CPB) een zeer forse krimp van -5,1% (in de grote recessie van 2009 kromp de Nederlandse economie met -3,7%), met een gedeeltelijk herstel van +3,2% in 2021.
- De economische klap van de coronacrisis raakt de Nederlandse sectoren in verschillende mate.
- Vooral de lagere productie in de bedrijfstakken "cultuur, recreatie en overige diensten", "handel, vervoer, horeca en opslag" (16,6% lager in Q2 2020 dan Q2 2019, vooral de horeca en vervoer), "zakelijke dienstverlening" (met name de uitzend- en reisbureaus) en "zorg" heeft een groot aandeel in de daling van het bbp. De zorg heeft door uitgestelde en vermeden zorgbehandelingen per saldo minder gezondheids- en zorgdiensten geleverd. Belangrijk bij een vergelijking met vorig jaar is dat er in 2019 sprake was van hoogconjunctuur met hoge bestedingen en schaarste op de arbeidsmarkt.
- Consumenten hebben in het tweede kwartaal 11,8% minder besteed dan in Q2 2019. Vooral aan horeca, recreatie en cultuur, vervoer en communicatie, en zorg werd minder uitgegeven. Ook gaven consumenten minder uit aan kleding, auto's en motorbrandstoffen. Aan voedingsmiddelen, woninginrichting en elektrische apparaten werd juist meer besteed. Volgens ABN-Amro heeft de Nederlandse consument tijdens de *lockdown* gemiddeld 19% minder uitgegeven. De Europese Commissie verwacht dat de gemiddelde besparingen van Nederlandse huishoudens toenemen van 15,1% in 2019 tot 20,9% in 2020. De Commissie voorziet dat de spaarquote voor Nederland hierna weer afneemt, maar met 18,1% hoger blijft dan in 2019. De overheidsconsumptie kromp met 3,5%. Deze zeldzame krimp is vooral toe te schrijven aan de per saldo lagere productie van gezondheidszorgdiensten.
- De investeringen in vaste activa waren 10,7% lager dan een jaar eerder. In het tweede kwartaal zijn vooral de investeringen in vervoermiddelen zoals personenauto's, vrachtwagens, opleggers, e.d. gekrompen. Ook in woningen, bedrijfsgebouwen en machines is fors minder geïnvesteerd dan een jaar eerder. Alleen de investeringen in computers waren hoger dan een jaar eerder. Op basis van pin-omzetdata van de ING is er echter sprake van herstel.

Figuur 1. Toegevoegde waarde naar bedrijfstak in het tweede kwartaal van 2020 (volume)

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2020

Toelichting

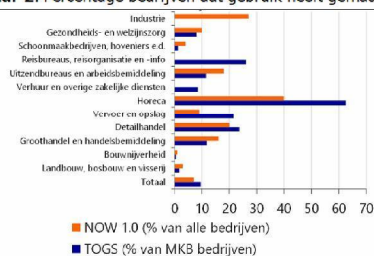
Sectoren worden in verschillende mate geraakt door de coronacrisis

- Sommige sectoren kenden volgens het CBS (beperkte) groei in het tweede kwartaal van 2020. De 'verhuur en handel in onroerend goed' groeide omdat de woningmarkt laat-cyclisch reageert op economische schokken. Zo meet CBS woningtransacties die veelal 2-3 maanden eerder overeen gekomen zijn. Ook zijn verkopers van woningen vaak terughoudend om prijzen te verlagen. Door de noodpakketten blijft werkloosheid en plotse inkomensverval nog relatief beperkt. Huishoudens konden waar nodig moratoria op hun hypotheek aanvragen. Volgens de Rabobank blijft vastgoed bovendien aantrekkelijk als langetermijninvestering. Verder is er sprake van een verschuiving van *short-stay* verblijven door expats naar lange termijn verhuur. 'Financiële instellingen' zoals DNB, spaarbanken en kredietverstrekkers (exclusief verzekeringen en pensioenfondsen) groeiden. De ontwikkeling in de 'delfstoffenwinning' wordt sterk bepaald door die in de aardgaswinning en in mindere mate door de coronacrisis. De sector krimpt omdat de afronding van de aardgaswinning in Groningen wordt doorgezet.
- De sectoren die hard worden geraakt door de coronacrisis worden hieronder apart toegelicht.

Horeca

- Tot 2019 kende de horeca een groei in zowel het aantal bedrijven als de omzet. Doordat het aantal bedrijven steviger groeide, bleef ook in topjaar 2019 de omzet per bedrijf vlak.
- Analyses van ING, Rabobank en ABN Amro bevestigen dat de horeca hard is geraakt door de coronacrisis. Naast de verwachting dat de grootste klap in de horeca valt met een krimp tot wel 41%, zijn zij ook hoofdgebruikers van steunmaatregelen: 62,5% van het mkb gebruikte TOGS en 40% van alle bedrijven maakte gebruik van de NOW 1.0 (zie figuur 2).
- De horeca sloot (grotendeels) op 15 maart 18.00 uur en mocht op 1 juni weer open met restricties. De hotels deden het een stuk slechter dan andere logiesaccommodaties zoals kampeerterreinen, vakantiehuysjes, bungalowparken en jeugdherbergen die zich snel konden aanpassen. Nederlanders kozen, als ze al op vakantie gingen, vaker voor vakantie in eigen land. Eet- en drinkgelegenheden werden vrij snel *coronaproof* gemaakt. Verder ontstonden (nieuwe) initiatieven zoals maaltijdverstrekking en afhaal door restaurants.
- Met name bij eet- en drinkgelegenheden heeft de horeca het zwaar. Door anderhalve meter is er nog steeds sprake van omzetverlies. Zeker de capaciteit binnen blijft uitdagend. Nachtclubs blijven dicht. De horeca heeft van alle sectoren veruit het laagste ondernemersvertrouwen:
  - Van alle sectoren (behalve delfstoffen) is de horeca het meest pessimistisch over de personeelssterkte de komende 3 maanden. Vooral kantines en cateraars, en verhuurders gericht op buitenlandse studenten en seizoenarbeiders zijn negatief. Ook de meerderheid van de restaurants, cafés en hotels is negatief. De hiermee verbonden werkloosheid betreft vooral ongekwalificeerde banen in de horeca. Door het lastiger reizen door arbeidsmigranten, ontstaat daar mogelijk schaarste aan werknemers.
  - Vergeleken met andere sectoren is de afname van horecabedrijven tussen NOW 1 en 2 relatief beperkt (stand 7/8, inschrijven kan nog tot einde maand), hoewel de afname in aantal groot is, met 16.825 minder toekenningen.

Figuur 2. Percentage bedrijven dat gebruik heeft gemaakt van de NOW 1.0 en de TOGS.

Bron: Berekening van Rabobank o.b.v. CBS- en UWV-data

Vervoer en opslag

- Vooral aanbieders van personenvervoer hebben het zwaar door zeer lage inkomsten in het tweede kwartaal en nog steeds zeer lage vraag. Gebruik van het OV is ongeveer de helft van het gebruikelijke niveau. Luchtvaart sterk beperkt, in juni waren er 93% minder passagiers dan vorig jaar. De meerderheid van deze bedrijven is dan ook negatief over de personeelssterkte.
- Het goederenvervoer lijkt zich enigszins te herstellen. Het aantal bewegingen is de laatste weken redelijk vergelijkbaar met dezelfde periode vorig jaar. Het herstel van het vervoerd gewicht lijkt licht achter te blijven (via spoor, binnenvaart en lucht).

Handel

- De detailhandel heeft zich goed hersteld, en de omzet lag in mei en juni weer boven het niveau van een jaar eerder. Enige uitzondering zijn kleding- en met name schoenenwinkels, waar de omzet nog niet volledig is hersteld, hoewel ook hier sprake was van flinke inhaalgroei.
  - De detailhandel is de enige sector waar een lichte meerderheid van de ondernemers positief is.
  - Vergeleken met andere sectoren is de afname van detailhandelaren tussen NOW 1 en 2 relatief groot (stand 7/8, inschrijven kan nog tot einde maand). Ook de afname in aantal is groot, met 21331 minder toekenningen.
- Binnen de autohandel (en reparaties) en groothandel (en handelsbemiddeling) is een meerderheid van de ondernemers negatief.

Zorg

- De krimp van de zorg met bijna 21% in het tweede kwartaal van 2020 is ongekend en vooral toe te schrijven aan het feit dat er door de coronacrisis per saldo minder gezondheids- en zorgdiensten zijn geleverd. In ziekenhuizen zijn in het tweede kwartaal veel afspraken en operaties uitgesteld of geannuleerd. Huisartsen hebben minder zorg geleverd gedurende de periode waarin de coronapandemie op zijn hevigst was. De mondzorg was bijna tot stilstand gekomen in de eerste weken van het tweede kwartaal, doordat er alleen maar spoedzorg en semi-spoedzorg werd geleverd. Vanaf 20 april is de reguliere mondzorg weer voorzichtig opgestart. Bij praktijken die paramedische zorg leveren, zoals fysiotherapeuten, zijn als gevolg van het coronavirus veel geplande behandelingen afgezegd of uitgesteld. Sinds 11 mei kunnen paramedici hun beroep weer uitvoeren en herstart de zorg weer geleidelijk op. Er zijn echter ook bepaalde onderdelen die per saldo meer zorg hebben verleend zoals o.a. de GGD'en.
- Ook ING ziet als gevolg van coronamaatregelen voor het eerst in decennia een krimp in het zorgvolume. Ten opzichte van 2019 kan de terugval van het totale zorgvolume dit jaar 5-10% bedragen. De volumekrimp varieert sterk per sector: in het dieptepunt in april, vielen onder meer bij fysiotherapeuten, tandartsen en sommige ziekenhuisspecialismen de zorgvolumes met meer dan 50% terug. De Rabobank verwacht een krimp van 3% in de sector.

Zakelijke dienstverlening

- In de zakelijke dienstverlening vielen vooral harde klappen bij de uitzend- en reisbranche. De productie van de totale zakelijke dienstverlening kromp met 12,4%.
- De reisbranche wordt stevig geraakt door vraaguitval en annuleringskosten. Vouchers worden minder geaccepteerd want de klant wil geld terug (soms met terugwerkende kracht 2019). Komende periode blijven nog veel bestemmingen "gesloten". Inkomend toerisme loopt naar verwachting terug met -58% tot -74%. Binnenlands toerisme daalt met -43% tot -58% in 2020 (naar schatting overnachten 24-30 miljoen toeristen minder in Nederland in 2020).
- Volgens de Rabobank is er ook sprake van sterke terugval in de omzet van accountancy. Het dalende vertrouwen bij consumenten en producenten heeft impact op de diensten die worden afgenomen. Werkzaamheden als audit, administratie en aangiften verzorgen, blijven. De vraag neemt af omdat starters en ondernemers de komende tijd minder vragen over o.a. uitbreiding, waardoor de adviesomzet terugloopt. Accountants met klanten in de bouw, landbouw, horeca en de vervoersector krijgen te maken met faillissementen. Ook is de behoefte aan diensten bij kleinere klanten minder: men doet de administratie zelf om kosten te besparen.

Cultuur, recreatie, sport en overig

- De productie van de bedrijfstak cultuur, recreatie, sport en overige diensten was in het tweede kwartaal 37,4% lager dan een jaar eerder. Onder andere evenementen en voorstellingen zijn gelimiteerd sinds de coronacrisis. Sportclubs hebben in het tweede kwartaal grotendeels moeten sluiten. De cultuursector heeft het nog steeds zwaar. Bijna de helft van de cultuurinstellingen dat in de NOW 1 zat heeft al NOW 2 aangevraagd. Vergelijken met andere sectoren is dit een hoog percentage (stand 7/8). Deze instellingen verwachten bovendien gemiddeld het hoogste omzetverlies van alle sectoren.
- Ook de evenementenbranche (o.a. zakelijke congressen/beurzen, publieksevenementen, festivals, sport etc.) heeft het nog steeds lastig. Het aanpassen van bedrijfsmodellen is moeilijk, nieuwe evenementen zijn nu niet te verzekeren. Dit heeft ook gevolgen voor immaterieel erfgoed zoals traditionele sporten, bloemencorso's etc., die doorgaans een bijdrage leveren aan andere evenementen. Hetzelfde geldt voor ambachten & markthandelaren (zoals klompenmakers en herders) die voor inkomsten afhankelijk zijn van toerisme, braderieën, bezoekers, demonstraties, workshops en lessen.
- ABN Amro, ING en Rabobank bevestigen dit beeld. Volgens ABN AMRO zal deze sector naar verwachting met 40% krimpen in 2020 en volgend jaar nog niet terugkeren naar het niveau voor de uitbraak. De grootste klappen vallen in de kantines en catering, reisbranche, kunst en cultuur (allen -50%) en bioscopen (-60%).

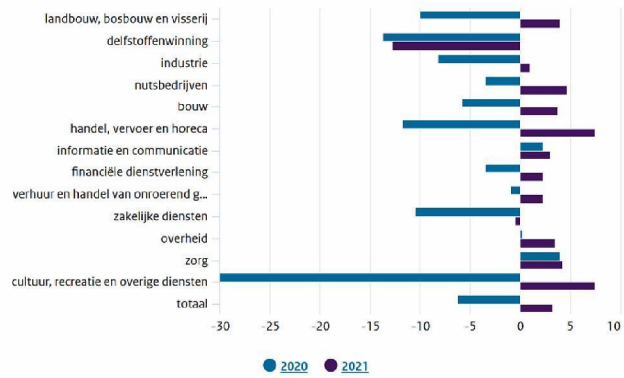
Industrie

- De industrie kromp in het tweede kwartaal van 2020 met 7,9%, met als meest negatieve uitschieter de transportmiddelenindustrie en als enige positieve uitschieter de machine-industrie. Ook de bouw produceerde minder dan een jaar eerder (-4,2%).
- De industrie heeft het nog steeds lastig. Na vier maanden dalende productie en omzet, met het zwaartepunt in april, was er in juni voor het eerst weer bescheiden groei. Desondanks lagen de productie (-9,7%) en omzet (-8,5%) nog ruim lager dan in juni 2019.
- Zowel Rabobank als ING ziet een flinke krimp in de industrie, al daalt de productie per maand minder snel. De bouwmaterialen- en high-tech industrie zien daarentegen een kleine positieve groei. ING en ABN Amro verwachten dat de komende maanden de productiedaling zal afnemen, mede door een aanzienlijk hoger Purchasing Manager Index cijfer in juli.

Sectoranalyse van Panteia

- Onderzoeksbureau Panteia heeft op verzoek van EZK de juniraming van het CPB inclusief de drie scenario's van de gevolgen van de coronacrisis nader gedetailleerd naar sector, regio en grootteklasse. Uitgangspunten hiervoor zijn de veronderstellingen die behoren bij de CPB-resultaten en de steunmaatregelen die medio juni beschikbaar waren.
- Uit de Panteia-analyse blijkt, overeenkomend met de CBS- en bankendata, dat bedrijven in de handel, vervoer en horeca en de cultuur, recreatie en de overige diensten te maken krijgen met een zeer forse krimp in 2020 (zie figuur 3). Specifiek worden cultuur, recreatie, horeca, reclamewezen, persoonlijke diensten (zoals sport, kappers) het hardst geraakt. In deze branches ligt de krimp in de basisraming tussen de 25 en 30% in 2020. Deze branches hebben het meest direct de gevolgen van de gezondheids crisis ervaren. Uitgezonderd bij het scenario met een tweede golf, is het algehele beeld dat in de meeste sectoren een herstel in 2021 plaatsvindt. De delfstoffenwinning noteert nog wel negatieve groeicijfers die vooral te maken hebben met de afbouw van de gaswinning.

Figuur 3. Ontwikkeling toegevoegde waarde per sector, 2020 en 2021, in %*

* Gebaseerd op de basisraming van het CPB van 16 juni 2020
Bron: Panteia, 2020